

Informatiebulletin Nationaal Park Oosterschelde December 2003, nummer 10

Bron: Informatiebulletin Nationaal Park Oosterschelde

Voor activiteiten overzicht kijk op www.npoosterschelde.nl

Oosterscheldekering

Fossielen in de Oosterschelde

Het genootschap Kor en Bot vist al zo'n 50 jaar een k er per jaar op fossielen in de Oosterschelde. Natuurhistorisch museum Naturalis uit Leiden begeleidt de tochten gemeenschappelijk. Er varen o.a. geologen, paleontologen en biologen mee.

Bot op het motorluik kreeft in het mandje. De Kor en Bottocht 2003 leverde weer allerlei heerlijkheden op, voor de fijnproever van fossielen, maar ook voor de liefhebber van zeebanket. Voor wie het nog niet weet: de Kor en Bottocht is de jaarlijkse vistocht met de mosselkotter ZZ 10 naar de schatten die op de bodem van de Oosterschelde liggen. Behalve zwaar versteende botten komen daarbij ook mosselen, oesters, kreeften en andere eetbare zaken naar boven.

Dankzij de vrijgevigheid en het enthousiasme van de vissersfamilie Schot uit Zierikzee is deze voor de wetenschap belangrijke, en in de paleontologische wereld unieke, tocht mogelijk. Terwijl Nederland zich druk maakt om het afnemend economische tij, waarbij zeker ook de mosselsector niet buiten schot blijft, laat de familie Schot zich niet weerhouden om de inmiddels meer dan vijftig jaar oude traditie voort te zetten. Hulde!

Zo kon op 30 augustus opnieuw een kluitje botten worden toegevoegd aan de wereldvermaarde Kor en Bot-collectie, die deels wordt bewaard in Zierikzee en voor een ander deel in Naturalis in Leiden. De tocht toonde eens te meer dat Nederland in de kopgroep zit van landen die rijkelijk zijn gezegend met overblijfselen uit het begin van het IJstijdvak, pakweg twee miljoen jaar geleden.

Neushoorn

Zoals gebruikelijk werd gevist voor de kust van Schouwen-Duiveland, in diepe geulen die bekend staan als het Gastenputje en het Olifantsputje (omdat dit nogal wat resten van olifantachtigen heeft opgeleverd). Het Olifantsputje gaf dit jaar echter geen sjoege. Het gastenputje was de opvarenden beter gezind. De totale oogst - 17 fossielen kwam hieruit naar boven. Topvondst was een groot fragment van wat in de eerste determinatie aan boord werd geduid als een spaakbeen van de Etruskische neushoorn *Dicerorhinus etruscus*. Een zeldzame gast. Als dit bot inderdaad een spaakbeen is van de Etruskische neushoorn, dan is het een schitterende vondst, want slechts enkele botfragmenten van dit dier zijn tot op heden opgevist. De laatste keer was alweer in 1996. Ook toen leverde Kor en Bot een spaakbeen op. De overige opgeviste fossielen behoren tot andere soorten: een fors paard *Equus cf. bressanus* (vertegenwoordigd door een gave kies); een hertachtige, waarschijnlijk *Euclacoceros ctenoides* (vier stukken gewei); een olifantachtige: de zuidelijke mammoet *Mammuthus meridionalis* en/of de mastodont *Anancus arvernensis* (een fragment van een heup been en drie stukken slagtang, waaronder een deel van een slagtanguiteinde); een serie onbepaalde fragmenten.

Ook levende dieren

Wat de Kor en Bottocht zo leuk maakt is dat je, behalve met fossielen, ook in aanraking komt met dieren die hun thuis hebben op de bodem van de Oosterschelde. Het is verbazingwekkend om te zien wat de mosselvisser allang weet: het barst daar in de duistere diepten van het leven. De levende have telt enorm veel zeeesterren (door de fossielenjagers minder gewaardeerd, omdat ze de mosselnetten verstoppen), maar ook culinaire lekkernijen, die toprestaurants op de kaart hebben staan maar die vers bereid aan boord toch het lekkerst smaken.

Wie weet, ligt daar beneden een gigantisch mammoetbot, dat deze keer op een haar na door de mosselkor is gemist. Volgend jaar weer een nieuwe kans.

Voor meer informatie: H.Ahrens

ahrens@naturalis.nl

Roompot geeft schatten prijs?

Op etiketten van de Oosterschelde fossielen in de collecties van het Zeeuws Museum in Middelburg en van Naturalis in Leiden vind je vaak opschriften als 'Put van Domburg', 'Put van Oostkapelle', 'Oosterhoofd', 'Oosterschelde voor Wissenkerke', Vrouwenpolder of 'Schaar van Colijnsplaat. Wie een blik op de kaart werpt, ziet dat deze plekken in het zuidelijke deel van de Oosterscheldemonding liggen, aan de noordkant van Walcheren en Noord-Beveland. De Roompot' is de verzamelnaam voor dit diepe geulengebied. Een naam met een welhaast mythische lading, want in het verleden zijn hier fraaie fossielen opgevist uit lang vervlogen tijden.

In september 2003 ondernam Cerpolex/Mammuthus, een organisatie die (inter)nationaal onderzoek doet naar zoogdierresten uit de IJstijd, een visexpeditie met de mosselketter ZZ 10. Mooie vondsten waren niet het hoofddoel van deze expeditie naar het uitgebreide geulengebied in de Oosterschelde, het ging om het in kaart brengen van interessante vindplaatsen.

De zoektocht was aanvankelijk niet succesvol. Na een tiental trekken zat er nog steeds geen bot in de kor. Om niet met lege handen huiswaarts te keren besloot men de Schaar van Colijnsplaat te bevissen op de locatie de Vuilbaard. Deze plek is bekend geworden door de vondsten van stenen Nehalennia altaren in de jaren '70. In de Romeinse tijd was Nehalennia de beschermvrouw van zeelui die op de Oosterscheldestromen en de Noordzee voeren. Graanschippers die naar Engeland zeilden, richtten als dank voor een behouden thuiskomst een votiefsteen voor Nehalennia op.

In 1971 huurde het Rijksmuseum van Oudheden een maand lang de boomkorkotter van K.J. Bout uit Tholen in, om gericht op de altaarstenen te vissen. Eerder, op 14 april 1970, had schipper Bout tijdens het vissen op platvis de eerste twee fragmenten in zijn netten gekregen en de vondst aan het museum gemeld. Het doel van de viscampagne was zoveel mogelijk van het heiligdom te redden. De Nehalennia-tempel dateert uit de tweede tot derde eeuw na Christus. Vanaf het eind van de derde eeuw raakte het complex verspoeld, toen de zee grote stukken van de kust wegsloeg.

Enkele trekken in de buurt van de zandplaat leverden inderdaad scherven terra sigillata op, het bekende rode slibaardewerk. Ook een randfragment van een wrijfschaal en een plavuis, mogelijk onderdeel van een steunpilaar van een hypocaustumvloer, de Romeinse 'centrale verwarming', kwamen naar boven. Tijdens een van de laagste trekken in de Schaar van Colijnsplaat bracht de ZZ 10 enkele bruine botten naar boven: een ellepijp van een zeehond, een stukje slagtang van een mammoet en een onderkaak van een wild zwijn, een prachtexemplaar.

Dankzij deze vondsten heerste er toch tevredenheid over de afloop van de expeditie. Maar tevens was duidelijk dat de situatie in de Roompot in de korte tijd niet voldoende in kaart gebracht kon worden. De beroemde grote walviswervels bijvoorbeeld, knoerten waarop je kunt zitten, kreeg men niet in de kor. Ze moeten er zeker liggen, maar om ze in de korren te krijgen is het nodig om meer plekken te bemonsteren. En vooral ook langere trekken te maken. Niet alleen in de diepe putten, maar ook in de ondiepe delen. De Roompot heeft haar geheimen dus niet prijs gegeven. Alle reden voor een herhalingsoefening, liefst met een boomkor, die vist breder en woelt ook dieper in de bodem.

Voor meer informatie over de expeditie of Cerpolex/Mammuthus:

<http://members.lycos.nl/wpz/nieuwsitems/eurogeul.htm>

Met dank aan

Hansjorg Ahrens van Naturalis.

Een cultuurmonument in een natuurmonument

Foto van de Tempel Nehalennia in aanbouw.

(Foto website, Nehalennia, Nehalennia Tempel)

Een kleine twee millennia geleden overspoelde de toenmalige Oosterschelde de havenstad Ganuenta. Ook het heiligdom van de godin Nehalennia verzonk in zee en zand. In 1970 haalde visser K. Bout voor de kust van Colijnsplaat een merkwaardige steen op in zijn netten. Gelukkig maakte hij meteen melding van deze ongewone vangst. Sindsdien zijn door wetenschappers en amateursduikers honderden brokstukken van een tot dan toe onbekend, maar eens bloeiend centrum van religie en economie boven water gehaald. Een groepje inwoners van Colijnsplaat wil een monument voor dat Wij zonder stukje Zeeuws en tegelijk Europees verleden. De eerste spa moet nog deze winter de grond in. In 2004 staat er dan na al die eeuwen weer een Nehalenniatempel aan de oever van de Oosterschelde.

We zijn in 1997 begonnen met de voorbereidingen, maar nu gaat het er toch echt van komen", zegt vrijwillig tempelbouwer Anton van der Weele trots. "Eerlijk gezegd hebben we wel eens gewanhoopt. Het is ook een groot bedrag dat we bij elkaar moeten fiet sen. Meer dan drie ton nieuw geld. Een deel komt uit acties in Colijnsplaat zelf. Verder zijn er gelukkig nogal wat pilarensponsors. Voor f 2.200 kun je een van de twintig dragende zuilen van de tempel adopteren. Dan is je naam, desgewenst in een verlatijnste inscriptie, voorgoed gevestigd aan de Oosterschelde. Er heeft zich bijvoorbeeld iemand gemeld die voor elk van z'n vier kleinkinders zo'n zuiltje sponsort. Leuk voor later."

In het Noord-Bevelandse dorpje werden de laatste tijd nogal wat grapjes gemaakt over die tempel die er maar niet kwam. Een definitieve doorbraak bracht echter in mei 2003 een brief van de Europese Unie, waarin maar liefst f 90.000 subsidie aan het project werd toegekend. De EU erkent de enorme cultuurhistorische en educatieve waarden van dit monument", zegt Van der Weele. De Nehalennia-vangsten behoren namelijk wel tot de grootste archeologische ontdekkingen in Noordwest-Europa. Uit steeds meer vondsten wordt duidelijk dat de Romeinen in de eerste eeuwen na Christus hier ten zuiden van de grote rivieren heel nadrukkelijk actief zijn geweest, wat uit geschreven bronnen allernaal niet zo bekend is. Volgens de wetenschappers lag aan de zuidkant van wat nu de Roggeplaat is het internationaal handelscentrum Ganuenta. Het is voor ons een bijzondere uitdaging daarvan iets te reconstrueren en te helpen bewaren voor het nageslacht."

Het historisch heiligdom herrijst op een bijna vergeten parkeerterreintje bij de Colijnsplaatse jachthaven. Op deze, naar de vorm "De Druppel" genoemde, plek wordt een heuvel opgeworpen. Daarop wordt dan gebouwd. Om de tempel zelf wordt een hof aangelegd met planten, altaren en wijstenen. Via onze nieuwe website heeft zich al een vrijwilliger gemeld die in het park Archeon educatieve activiteiten rond Nehalennia organiseert. Hij is lid van zo'n re-enactment group, die als hobby hebben om het verleden zo echt mogelijk te visualiseren en na te spelen. Hij wil dolgraag hier op deze historische plek demonstraties verzorgen rond de Romeinse en de Keltische cultus. Dat is voor scholen natuurlijk een buitenkans", aldus Van der Weele.

Vanaf de Oosterschelde zal het gedenkteken goed te zien zijn. En vanaf het tempelterrein is er een geweldig uitzicht op het nationaal natuurmonument. Maar het is nog wel de vraag hoe mooi en verantwoord het allemaal kan worden", toont Van der Weele als voorzitter van de stichting Historisch Monument Nehalennia z'n zorgen. De tempel zelf hebben we nu financieel wel zo'n beetje rand. We gaan in ieder geval beginnen met de bouw. We houden gewoon op als het geld op is, zo hebben we afgesproken. Dan bouwen we maar een onvoltooid. Dat kan ook mooi zijn. In het gigantische archeologische park in het Duitse Xanten is zo'n onaffe tempel juist een van de fraaiste attracties. Maar we gaan ons uiterste best doen nog meer fondsen en sponsors aan dit project te binden. We hebben nog veel geld nodig voor de hele entourage en ook voor een verantwoorde toeristische en educatieve exploitatie Het vinden van vrijwilligers is geen punt. Wij blijven ervoor gaan!"

Meer informatie over de geschiedenis van Nehalennia: P. Stuart, Nehalennia. Documenten in steen. Goes (De Koperen Tuin), 2003 (ISBN: 90-76815-12-7)

Meer informatie over het project: www.nehalenniatempel.nl

Johan Sturm

Begrazing Plan Tureluur

De effecten van de begrazing van de nieuw ingerichte gebieden langs de zuidkusten van Tholen (Scherpenissepolder) en Schouwen (Prunjegebied) zijn positief. De cultuurgrassen worden steeds meer verdreven en de natuurlijke vegetatie van o.a. beemdgrassen en zilte rus neemt toe. Het aantal dieren kan jaarlijks worden bijgesteld.

Voor het begrazen van de beide gebieden is naar aller tevredenheid de hulp van veeboeren uit de omgeving ingeroepen. De bedoeling van de begrazing is een korte vegetatie in de winter. Ganzen en eenden kunnen in alle rust foerageren en zijn zo minder aangewezen op de landbouwpercelen in de omgeving. Een goed peilbeheer is hierbij van cruciaal belang.

Scherpenissepolder

De Scherpenissepolder (172 ha) is geheel ingericht en in eigendom en beheer bij Staatsbosbeheer. Het gebied is voor het tweede seizoen begraasd door zoogkoeien met hun kalveren. De resultaten beginnen nu zichtbaar te worden. De natte winter van 2002/2003 heeft veel bijgedragen aan het veranderen van de vegetatiestructuur. De 100 runderen die er van juni tot november hebben gelopen hebben veel cultuur opgegeten. Het gebied heeft nog wat ruigte vegetatie met akkerdistel en hier en daar komen nog kamillevelden voor. Het zoute karakter van het gebied en niet bemesten zal de cultuurgrassen verder doen verdwijnen. Door beweiding zal de kort grazige natuurlijke begroeiing jaarlijks toenemen.

Zuidkust van Schouwen

De zuidkust van Schouwen is opgedeeld in 11 deelgebieden met een totale oppervlakte van ca. 650 ha. De deelgebieden 1 (232 ha), 2 (91 ha) en 3 (50 ha) zijn in eigendom en beheer bij Staatsbosbeheer en liggen tussen Serooskerke en Moriaanshoofd. De deelgebieden 4 t/m 11 liggen tussen het gemaal Prommelsluis en Zierikzee en vallen onder het beheer van de vereniging Natuurmonumenten. De deelgebieden 1 en 3 zijn tussen 1999 en 2001 aangelegd. Deelgebied 2 (tussen Bootsweg en Hoosjesweg) wordt naar verwachting in het voorjaar van 2004 ingericht. De inrichting van de andere gebieden volgen hierna. De begrazing van de ingerichte gebieden is direct gestart. In 2003 hebben hier 137 zoogkoeien met kalveren geograasd. De resultaten zijn duidelijk zichtbaar. Jaarlijks neemt de oppervlakte cultuurgrassen en ruigte gestaag af en wint de soms zilte, natuurlijke vegetatie in een snel tempo terrein.

Zodra de deelgebieden 1 t/m 3 in z'n geheel zijn ingericht en de krekken nog beter met elkaar warden verbonden, ontstaat een doorstroming met zout water. Samen met de al aanwezige zoute kwelstroom vanuit de Oosterschelde kunnen er grote oppervlakten met zoutminnende vegetatie ontstaan. Juist de combinatie kort geograasde gras/kruidenvegetatie afgewisseld met gebieden met zilte begroeiing zijn zo aantrekkelijk voor de overwinterende vogels en de kustbroedvogels.

Staatsbosbeheer boswachter

Dirk Fluijt

Bestedingenplan 2004

Ieder jaar stelt het Overlegorgaan een bestedingenplan vast waarin de projecten zijn opgenomen die in aanmerking komen voor financiële steun vanuit het Nationaal Park. De geselecteerde projecten dragen bij aan de doelstellingen van het Nationaal Park: natuurbehoud en -ontwikkeling, natuurgerichte recreatie, voorlichting en educatie en onderzoek. Het bestedingenplan 2004 is ter goedkeuring gestuurd aan de staatssecretaris van LNV.

Ondersteunende materialen basisonderwijs

Om te zorgen dat kinderen gevoelens voor respect en zorg voor de natuur in het algemeen en het NPO in het bijzonder ontwikkelen, is het van belang dat ze op de basisschool verschillende keren in contact komen met de Oosterschelde. Dit gebeurt door in alle groepen lesmateriaal aan te bieden over de Oosterschelde. Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van een leskist, voelopdrachten of veldwerk. Nog niet iedere groep is voorzien van lesmateriaal over de Oosterschelde. In 2004 zal order andere een leskist ontwikkeld worden over de zeehond.

Profielwerkstukken voortgezet onderwijs

Het IVN (Instituut voor Natuur- en Milieueducatie) heeft een website ontwikkeld met een modelprogramma voor de tweede fase van het voortgezet onderwijs www.hetgroeneland.nl. In het programma wordt ingespeeld op het feit dat leerlingen voor alle vakken in de Tweede fase opdrachten (zoals het profielwerkstuk) en zelfstandige projecten uit moeten voeren. De natuurlijke omgeving staat hierbij centraal. Er wordt een structuur ontwikkeld die onder andere via de website van het NPO beschikbaar komt.

Veldwerk cursus leraren basisonderwijs

Leerkrachten van Zeeuwse basisscholen hebben aangegeven geïnteresseerd te zijn in veldwerk in de omgeving van de school. Ze geven echter aan geen of onvoldoende veldwerkkennis te bezitten om met de leerlingen naar buiten te gaan en de eigen omgeving te ontdekken en beleven. Deze cursus biedt leerkrachten de mogelijkheid om kennis en vaardigheden op te doen die nodig zijn om samen met leerlingen en natuurouders veldwerk te kunnen uitvoeren rondom het NPO.

Uitwisselingsdag Ooster en Westerschelde gidsen

Samen met het Schelde Informatie Centrum en het NPO wil het IVN consulentenschap Zeeland een dag organiseren waarbij Oosterschelde gidsen kennis maken met de gidsen van de Westerschelde en de Westerschelde zelf. Er wordt gezamenlijk gekeken naar het beleid voor het Deltagebied en Scheldestuarium. De Vlaamse Schelde gidsen worden uitgenodigd en in de gelegenheid gesteld hun educatieve aanbod te presenteren.

Oosterschelde gidsen opleiding

Doel van de cursus is de in de regio actieve vrijwillige natuur- en cultuurgidsen opleiden tot Oosterschelde gidsen. De deelnemers verdiepen zich gedurende tien theoriebijeenkomsten en excursies en een studiedag in de specifieke waarden, kenmerken en gebruiksvormen van de Oosterschelde. Ze bekwamen zich verder in het voorbereiden en begeleiden van op natuur- en cultuurbeleving gerichte wandel-, fiets- en vaarexcursies in het NPO.

Varen met schoolgroepen

Afgelopen jaar hebben tientallen basisscholen gevaren. Ook in het schooljaar 2003 - 2004 wordt het project via de NME-centra aangeboden aan de scholen rond de Oosterschelde. Het Nationaal Park komt de scholen die deel willen nemen tegemoet in de kosten. In 2004 zal gezocht worden naar een tweede schip dat vanuit de Bevelanden kan varen.

(Heeft u vragen over deze projecten dan kunt u contact opnemen met de coördinator V&E Rûna Kuller, haar adres vindt u bij **even voorstellen** hier onder! .

Even voorstellen

Rûna Kuller

Medewerker Coördinator Voorlichting & Educatie (IVN Consulentschap Zeeland, Goes)

Mijn naam is Rûna, sinds 17 november werk ik als coördinator bij het Nationaal Park Oosterschelde. Ik zal mij vooral gaan bezighouden met beleidsmatige aspecten van educatie en voorlichting, in samenwerking met de voorzitter en secretaris. En uiteraard de beide medewerkers voorlichting en educatie. Ik heb in Wageningen aan de land bouwuniversiteit Bosbouw gestudeerd. Na een tijdje bij een groen adviesbureau gewerkt te hebben, ben ik overgestapt naar de overheids- en beleidscommunicatie. Bij een adviesbureau in Den Haag werkte en ik met name aan communicatie rondom infrastructuurprojecten zoals wegen, spoorwegen, licht rail. Ik woon dan ook nu nog in Den Haag, reis heen-en-weer en zoek ondertussen naar een woning in de regio. In mijn vrije tijd ga ik het liefst 'buiten spelen': wandelen, zeilen, surfen, fietsen, en bij voorkeur in Zeeland, met al het water, dijken, mooie luchten. Toen dan ook de mogelijkheid voorbij kwam om mij in te zetten voor dit mooie landschap, met al zijn water, flora, fauna en cultuurhistorie was de keuze snel gemaakt. Ik zie uit naar een prettige samenwerking met iedereen die bij het park betrokken is, en hoop jullie snel te ontmoeten.

Annemarie Pothaar

Medewerker Voorlichting & Educatie (IVN Consulentschap Zeeland, Goes)

Graag wil ik me aan jullie voorstellen. Mijn naam is Annemarie Pothaar en sinds 1 november versterk ik het team van het Nationaal Park Oosterschelde. Ik werk twaalf uur in de week als medewerker educatie en voorlichting. Om te beginnen zal ik een aantal taken van het bestedingenplan 2003 afronden. Volgend jaar zullen daar andere werkzaamheden bijkomen in het kader van het bestedingenplan 2004. Mijn achtergrond is in cultuurhistorie en erfoededucatie. Ik heb Culturele en Maatschappelijk Vorming gestudeerd en mijn Master-titel in Heritage Education and Interpretation behaald in Engeland. Op dit moment woon ik in Rotterdam. Daar heb ik een tweede baan bij Steunpunt Scouting. Hierin ontwikkel ik methodieken, begeleid vrijwilligers maar hou me ook bezig met het organiseren van activiteiten en het voorbereiden van beleid. Daarnaast geef ik les in het Historisch Museum Rotterdam en doe ook als freelancer een aantal educatieve projecten. Op dit moment werk ik aan een informatiepakket voor het middeleeuwse erf van CNME Landgoed Schothorst te Amersfoort. Ik kom oorspronkelijk uit Zierikzee, uit een familie van 'import' Zeeuwen om het zo maar te zeggen. Met veel plezier heb ik altijd genoten van mijn eigen stukje Oosterschelde, als ik ging zwemmen of op ontdekking uit, bij ons favoriete stukje dijk bij de Levenstrijdweg. Ik kijk er naar uit om ook alle andere mooie plekken van het Nationaal Park Oosterschelde te ontdekken. Ik hoop jullie allen in de loop van mijn werk te ontmoeten en kijk uit naar een vruchtbare samenwerking!

Rûna Kuller

Annemarie Pothaar